

konfessionelles Zeitalter' en een periode van 'Konfessionalisering' voor de Nederlands-joodse religiegeschiedenis op enigerlei wijze opgaat, dan is dat met name zichtbaar in de rol van de godsdienstonderwijzers. Hun groeiend belang in de structuur van het Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap, toenemende scholing en intermediaire functie richting de bredere joodse gemeenschap, maakt hen bij uitstek tot degenen die vooraan stonden bij de pogingen om de Nederlandse joden te herwinnen voor het jodendom. Zowel in de negentiende eeuw als in de periode tot 1940 zijn met name de godsdienstonderwijzers actief op publicistisch terrein: met lesmateriaal, eenvoudige brochures, maar ook in periodieken als *De Vrijdagavond* en het *Nieuw Israëlitisch Weekblad*. Veelal fungeert een godsdienstonderwijzer (of een zoon-van) als hoofdredacteur van het NIW, waarin destijds met de nodige kracht het orthodoxe jodendom werd verdedigd en geprobeerd werd de vroomheid van de Nederlandse joden aan te wakkeren.

Uiteraard streden de godsdienstonderwijzers tegen de assimilatie, of die nu in de vorm van het socialisme of het liberalisme de joodse gezinnen binnenkwam. Evenzeer werden echter moderne ideologieën in eigen kring bestreden. Zo kozen de meeste godsdienstonderwijzers – in navolging van de opperrabbijnen – stelling tegen het zionisme. Zozeer zelfs dat in zionistische kring door E. van Raalte de legendarische figuur van 'de dorpsrebbe van Lutjebroek' werd geschapen, een godsdienstonderwijzer die zelf niet kan nadenken, een naprater is, en daarom niet over het zionisme nadenkt maar daar tegen is.<sup>42</sup> De 'dorpsrebbe van Lutjebroek' werd de stropop waartegen de veelal liberale zionisten hun kritiek tegen het religieus establishment kwijt konden – een rechtstreekse confrontatie met de opperrabbijnen werd liever ontweken, maar de godsdienstonderwijzer was een dankbaar object. De radicale zionistische jongeren labelden het onderwijs zonder moeite 'als assimilatorisch en verstarde' en organiseerden zelfs rivaliserende lessen.<sup>43</sup> Achawah probeerde overigens angstvallig discussies over het zionisme buiten de eigen kring te houden, maar helemaal lukte dat niet. Door de opkomst van het modern Hebreeuws, toen nog 'Nieuw Hebreeuws' genoemd, kwam de vraag naar voren of dat ook niet op joodse les een plaats zou moeten krijgen. Een kleine groep godsdienstonderwijzers voerde daarvoor een krachtig pleidooi, de meesten voelden echter weinig voor deze nieuwlichterij.<sup>44</sup>

Een ander front vormde de opkomst van het liberale jodendom. Dat was in Nederland in de jaren twintig en dertig een kleine, maar wel spraakmakende beweging. Een van de doelen waarop de liberale joden hun pijlen richtten was het joodse godsdienstonderwijs. Dat zou ouderwets en achterhaald zijn en voor de vorming van moderne joden weinig betekenen. Uiteraard sprak Achawah dat

<sup>42</sup> 'Onwaardig', *Nieuw Israëlitisch Weekblad* [hierna: NIW] 12 januari 1923; 'Dr. Van Raalte en de godsdienstleraren', NIW 26 januari 1923; 'Dr. A. van Raalte en de Joodsche pers', NIW 18 mei 1928.

<sup>43</sup> M. Mendels sr., 'Jaarverslag 1938-1939', *Achawah* 45 no. 449, juli 1939. Over het godsdienstonderwijs van Zichron Jaäkow, zie: Van het Hoofd, 'Netherlands', 1280.

<sup>44</sup> H. Jacobs, 'Het Nieuw-Hebreeuws onmisbaar voor den Godsdienstleraar en het Godsdienstonderwijs', *Achawah* 44 no. 447, mei 1939; in hetzelfde nummer een kort bericht van het bestuur, 'De studie van Nieuw-Hebreeuws', waarin wordt aangegeven dat 'we in ons blad geen discussie over de Zionistische ideologie wensen toe te laten'.